

POLJEDELSTVO NA SLOVENSKEM v luči nekaterih desetinskih predpisov

Sergij Vilfan

Razširitev desetine sega v Evropi v zgodnji srednji vek, v Sloveniji posebej pa se je desetina po splošno veljavnih načelih, tako imenovana »kanonska« desetina, uveljavila namesto prejšnje, »slovenske« desetine v 11. stoletju. Tu ni naš namen posegati v ta ali sploh v starejša obdobja, niti ne zasledovati prehod pravic od nekdanje cerkvene dajatve na svetne fevdalce in tudi na meščane, mestoma celo na kmete. Tudi nas tu ne zanima nadrobnejša pravna ureditev desetine sama po sebi in npr. njena razcepitev po deležih na več upravičencev, kakršna se je uveljavila zlasti v nekaterih primorskih krajih. Zadostuje naj opozorilo, da desetina sama po sebi ni bila kmetova dajatev zemljiškemu gospodu njegove kmetije. Desetinski gospod kmetije ni bil nujno obenem tudi njen zemljiški gospod in narobe.

Ker sta tako na neki kmetiji pogostoma imela pravice do dajatev vsaj dva gospoda, so si njuni interesi včasih nasprotovali. Če je desetinski gospod pobiral preveliko desetino, se je moglo zgoditi, da je zemljiški gospod kmetije težje dobil svoje dajatve. Krajevno zelo različni običaji, ki so se v teku srednjega veka razvili glede desetini, so povzročali mnoge nejasnosti in spore tudi s kmeti. Ko se je ob prehodu v novi vek deželno plemstvo trdneje povezalo, je bilo v njegovo lastno korist, da uredi vsaj nekatera sporna vprašanja v zvezi z desetinami. Plemiška sodišča so izdajala v sporih sodbe, ki so jim pripisovali načelen pomen; v nekaterih zadevah je konkreten spor povzročil, da je izdal končno odločbo deželni knez. Včasih pa so izšle tudi prave norme o desetinah, ki so jih označevali kot desetinske rede.

Take načelne razsodbe, odločbe in redi, ki jih tu kratko, a ne prav natančno imenujemo desetinske predpise, so pomembni predvsem za zgodovino kmečkih bremen. Pomagajo pa nam tudi spoznavati strukturo zemljiških gospodstev in npr. tudi pristoynosti, ki si jih je lastila deželna plemiška samouprava. Ker so predmet teh predpisov poljedelski pridelki, nam posredno sporočajo tudi ta ali oni drobci o samem poljedelstvu in tu se njihov pomen za agrarno zgodovino močnejše stika in pokriva s pomenom za agrarno etnografijo. Omejujemo se samo na to stično področje. Ker pa so naši viri doslej malo znani, dodajamo na koncu kratke izvlečke, iz katerih je vidna siceršnja vsebina virov in zveza, v kateri nastopajo uporabljeni podatki.

Ti viri so nastajali v teku skoraj dveh stoletij, večidel od konca XV. do konca XVII. stoletja. V tem času so si posebno pravniki radi sestavljali priročne zbirke predpisov o kaki snovi, in tako so nastajale tudi zasebne zbirke desetinskih predpisov. Dve taki zbirki, deloma enake in deloma različne vsebine, sta nastali nekako okrog 1700 in sta bili kmalu po tem, ko sta bili prepisani, zvezani v iste platnice še z nekaj drugimi, deloma tiskanimi, deloma rokopisnimi normami. Tako sta slednjič prišli v knjižnico Narodnega muzeja. Če bi hoteli nadrobneje preiskovati zgodovino desetine na Slovenskem, bi nam ti prepisi ne smeli zadoščati, ker je na voljo še obilo drugih, posebno pa krajevno veljavnih urbarialnih podatkov. Vendar taki, kot sta, dajeta dovolj zaokroženo podobo o splošni ureditvi desetine v času njenega nastanka. Ker popolnejšega pregleda desetinskih predpisov v doglednem času najbrž še ne moremo pričakovati, ju smemo uporabljati vsaj za prvo, splošno orientacijo.

Obe zbirki sta očitno nastali na Kranjskem in za uporabo v tej deželi. Zato vsebujeta največ takih določil, katerih krajevna veljavnost je bila omenjena na Kranjsko ali celo le na njene posamezne dele. Izmed lokalnih podatkov ali predpisov je prepisovalec izbral tiste, ki so bili po njegovem mnenju načelnega pomena in tudi drugod uporabni za podobne namene. Že odkar je prišla Kranjska pod Habsburžane, je bila navada, da so v tej deželi uporabljali kot pomožni pravni vir tudi štajersko pravo, kolikor niso na Kranjskem izrecno veljali drugačni predpisi ali običaji. Zato srečujemo v eni izmed zbirk tudi štajerski desetinski red; ne vsebujeta pa zbirki koroškega reda iz 1577, in ker se pri izboru virov omejujem na zbirki kot notranje povezani enoti, se v koroške razmere — čeprav so bile v marsičem podobne kranjskim — ne spuščamo. V duhu svojega časa je prepisovalec pritegnil v svojo zbirko neki traktat, ki obravnava razmere v Avstriji pod Anižo, prvič zato, ker so bili taki napol teoretični traktati med pravniki nasploh priljubljeni, drugič pa zato, ker je traktat navajal nekatera občepravna načela, ki bi jih pravnik lahko uporabil za kak konkretni primer.

*

Zelo nazorno prikazujejo desetinski predpisi dve vrsti orne zemlje, staro *hubno* in novo krčevinsko zemljo. Stari desetinski običaji so nastali in so se razvijali na orni zemlji, ki je že od kolonizacije štela kot sestavni del hub. Teh običajev ni bilo moč slepo prenašati na novo, krčevinsko zemljo. Veliko razširjanje *krčevin* (lazov, rovtov, novin) na gmajnah je posebno v XVI., pa tudi v XVII. stoletju zavzemalo svet, ki ni pripadal hubi, temveč večidel deželosodnemu gospodu kot gospodarju nerazdeljenega neobdelanega sveta. Ali veljajo za ta svet enake dajatve kot za hubo? Kmetje so trdili, da je krčevina na gmajnskem svetu njihova prosta last in da od nje niso dolžni dajatev (št. 3, 10, 13). Isto so menili tudi o prioranih brazdah (št. 4). Fevdalci so seveda skušali

tudi tak orni svet obremeniti, vendar se je njim postavljalo še drugo vprašanje — kdo naj bo na krčevini zemljiški in kdo desetinski gospod? Deželno knežji organi so spočetka prisodili desetino desetinskemu gospodu hube (št. 5, 6), lastniku gmajne pa so priznali pravico, da sme na izkrčeni svet naložiti redno dajatev pravdo (št. 6). Tudi deželni stanovni so proti sredi XVI. stoletja zatrjevali deželni običaj, da gre desetina desetinskemu gospodu hube, »iz katere je izšel mož ali plug«. (SE V 1952, str. 113/114). Proti temu deželnemu običaju pa je deželni knez okrog 1570 v svoj prid določil drugače: obe vrsti dajatev naj bi na svojih gmajnah pobral deželskosodni gospod. S tem je deželni knez sankcioniral običaj, ki ga je začel vpeljavati vicedom že pred sredo XVI. stoletja. Vendar je še pravosodstvo XVII. stoletja v načelu poznalo prvotni deželni običaj (št. 17, 18).

Obremenitev krčevin je mogla imeti obsežne gospodarske posledice. V splošnem so bile krčevine za stalno obdelavo manj donosne kot osnovni hubni svet. Toda dokler še niso bile splošno obremenjene — in to niso bile ponekod še okrog 1570 — se je kmetu izplačalo truditi se zanje bolj kot za stalni njivski svet. Tudi trenja med samimi gospodi za pravice od krčevin so mogla imeti in so ponekod res imela podobne posledice. Tako je obremenitveni sistem pospeševal razširjanje manj donosne orne zemlje in njeno vzdrževanje v škodo donosnejše hubne orne zemlje.

O njivskih kulturah so podatki najbolj številni na žito. Štajerski desetinski red (št. 14) razločuje dve vrsti pšenice: »poletno ali deželno« in »ozimno«. Do izida tega reda, to je do 1605, se je desetina dajala le od ozimne pšenice, in to kaže na večjo starost te vrste. Tem teže pa je razložiti, zakaj se jara (»poletna«) pšenica imenuje »deželna«. — Tudi rž, ječmen in oves so bili kot stara vrsta žit precej dosledno obremenjeni z desetino. Desetinska obveznost teh vrst žita v splošnem tudi ni bila sporna, če izvzamemo dva spora zaradi ječmena (št. 12, 15). Manj dosledna je bila obremenitev prosa (št. 12, 14, 15). Za ajdo, ki se je razširila v teku XV. stoletja, je v desetinskih predpisih dovolj znamenj o tem, da gre za razmeroma novo kulturo, bodisi da je bila obremenitev ajde večkrat sporna (št. 3, 12, 15), bodisi da ni bila splošna (št. 14). Na Kranjskem so ajdo tudi kot strniščni posevek obremenili z desetino (št. 3), na Štajerskem pa niti prašne ajde načeloma ne (št. 14).

Ker so na Kranjskem dosledno vpeljevali načelo, da se daje desetina od vsega, kar se »s plugom orje in s srpom žanje«, je bila obremenitev žitaric manj diferencirana kot na Štajerskem, kjer je torej desetinski red utegnil ohraniti več sledov starejših razmer.

Izmed drugih kultur je bil na Kranjskem podvržen desetini *lan*, vendar le po enem podatku (št. 7).

Izvezti so bili od desetine predvsem pridelki »za kuhinjo«, na Kranjskem že zato, ker jih niso želi s srpom, na Štajerskem izrecno: bob, grah, leča, bar, zelje in repa (št. 14). Bar, nemški Phench, je pravzaprav žitarica in v to vrsto slabo sodi, vendar najbrž ni misliti na sladki janež,

fenchel. V očitnem nasprotju z vsemi predpisi je deželni knez na delu svojih kraških gospostev skušal obremeniti z desetino tudi bob.

Detelja in seno sta bila načeloma prosta desetine (št. 16) razen pri pustotah (št. 14).

Ti podatki dajejo predstavo o vrstah in deloma tudi o starosti najpomembnejših pridelkov, zanimivi pa so tudi glede na posledice, ki so jih utegnili imeti desetinski predpisi. Že tedaj so opazili ali bolje pričakovali, da bo kmet rajši prideloval neobremenjene kulture kot obremenjene. Ko so kraški kmetje okrog 1570 praktično uveljavljali desetinsko prostost ječmena in ajde, so povečali pridelavo teh dveh žit na račun drugih (št. 12), in na Štajerskem so vpeljali desetino na jaro žito, da ne bi kmetje opuščali že dotlej obremenjenega ozimnega žita (št. 14).

Tudi po izidu desetinskih redov je bilo po krajevnih običajih, ki so se kljub njim držali, deloma pa tudi po samih desetinskih redih še dovolj možnosti, da bi obremenitev vplivala na izbiro in množino kultur. Za žito je znano, da je imelo razmeroma majhen donos; bilo je obremenjeno z dajatvami zemljiškemu gospodu in še z desetino. Nekaj bo gotovo resnice v zelo pogostih podatkih, da ima kmet za lastno rabo žito le nekaj mesecev v letu. Tu se desetinski sistem stika z razvojem ljudske prehrane. Na eni strani se v določanju desetinske obveznosti kažejo družbena pojmovanja o prehrani. Kolikor bolj je bil pridelek namenjen za gosposko prehrano (zlasti pšenica), toliko bolj dosledno je bil obremenjen, in kolikor bolj je veljal — kakor stročnice, repa in zelje — za kmečko prehrano, toliko manj so ga bremenili. Niso pa samo socialne razlike vplivale na izbiro desetinskih obveznosti, tudi te obveznosti so vplivale na razvoj kultur in s tem na prehrano. Tako bi bila med drugim tudi desetina eden izmed vzrokov za to, da je bila mnoga stoletja kmečka prehrana sestavljena največ iz stročnic in okopavin, izmed žitaric pa sta v njej prihajala močno do veljave ajda in proso, ki sta bila obremenjena šele pozneje in manj dosledno.

Tudi potem, ko se je ponekod sistem obremenitve deloma spremenil ali ko je bil slednjič desetinski sistem sploh odpravljen, so stare navade glede izbire kultur in prehrane še dolgo ostale v veljavi, čeprav so njihovi vzroki odpadli. Vse take povezave pa so v splošnem še malo raziskane.

Glede zaporedja posevkov smo že omenili podatke o jari in ozimni pšenici ter o strniščni in prašni ajdi. Štajerski desetinski red omenja tudi počivanje njive in način, kako so jo gnojili: s tem, da je niso obdelali. To pomeni, da so na njej pasli živino in jo le tako pognojili. Živino so kratek čas pasli na strniščih tudi tedaj, če so jih nameravali še isto leto obdelati. Kranjski desetinski red kar računa s tem, da bo živina neodneseno desetino na strnišču uničila, štajerski pa skuša to preprečiti vsaj tam, kjer so bile njive ograjene: šele potem ko je bil pridelek spravljen in desetina prevzeta, so ograje lahko podrli in spustili živino na strniščno pašo.

Najobsežnejši in tudi najpomembnejši so seveda podatki o pospravljanju pridelkov, s katerimi je bilo pobiranje desetine najtesneje zvezano.

Na Kranjskem so proti sredi XVI. stoletja želi in odvažali žito, pridelano na gmajnskih krčevinah, »ponoči, pri luninem svitu«, da bi od njega ne dajali desetine ali da bi pustili za desetino le tisto klasje, ki ga je pohodila živina. V novejšem času je bila nočna žetev ponekod v navadi pri ajdi (Narodopisje Slovencev, I, str. 133). Ali gre za izraz kakih magičnih predstav? Ajda je razmeroma pozno uveljavljena kultura, zato ni verjetno, da bi bila nočna žetev preostanek pradačnih običajev. Pač pa ima nočna žetev ajde precej podobnosti z nočno žetvijo na gmajni. V obeh primerih je šlo za pridelke, ki po kmetovem pravnem pričanju niso bili podvrženi desetini. Zato se je skušal najbrž tudi pri ajdi ogniti krivičnim desetinskim zahtevkom s tem, da je žel in spravljal ponoči. Če je šlo za strniščno ajdo, oddaljen desetinski gospod morda niti ni opazil izostanka, ker je od te njive že dobil desetino.

Pri sušenju in odvažanju je prevladoval običaj, da žita niso sušili na njivi, marveč so ga prej ko prej odpeljali. To je vidno tako iz kranjskega kot štajerskega reda in velja pred njunim izidom in po njem. Sušenje na njivi že zato ni bilo običajno, ker bi bilo oviralo strniščno pašo in gnojenje. Pa tudi kmetova želja odtegniti pridelek nadzoru desetinskega gospoda je utegnila biti v srednjem veku pri tem pomembna. Reda nista spremenila navade, da se žito suši zuna njive, torej v bližini doma. Časa, ko morajo snopi ostati na njivi, nista določala zaradi sušenja, marveč zaradi boljše kontrole pri odmeri desetine. Kje so po pravilu z njive žito sušili, za Kranjsko žal ni povedano, za Štajersko pa tudi le zelo nedoločno — »v skednju (? stadl) ali pod streho«. Ali pomeni »pod streho« način sušenja, kakršen so prekmurske oslice brez sten in pokrite s slamo?

Na Kranjskem pa je bilo ponekod — že pred izdajo desetinskega reda iz 1551 in pozneje — v navadi tudi sušenje žita na sami njivi. Ta vrsta sušenja je bila najbrž mogoča predvsem tam, kjer je bilo dovolj pašnikov, posebno planinskih, tako da se za strniščno pašo ni tako zelo mudilo. Kope na njivi so v tem primeru napravljali takoj po žetvi za sušenje in ne le za štetje desetine. Kope na njivi za sušenje so se imenovale ostrvi, ostellen ali velike kope, v nasprotju z zraven postavljenimi malimi kopami ali kopicami za desetinskega gospoda.

Čeprav desetinski predpisi niso izrecno določali, ali naj kmet suši žito na njivi ali drugje, so vendar mogli močno vplivati na postopek *spravila* pridelkov. Pred izdajo redov je bila navada, da so kmetje sami odšteli deseti snop, gospodu pa je bila dana možnost poznejše kontrole. Kjer so bile v navadi ostrvi na njivi, je bila kontrola še razmeroma lahka. Mnogo težavnejša pa je bila tam, kjer je kmet odpeljal pridelek in pustil na njivi samo desete snope. Zato so posebno v drugi polovici XVI. stoletja tudi za njive, kjer niso bile v navadi ostrvi, vpeljali obvezno štetje na sami njivi. Tudi če je bilo že pred izdajo desetinskih

redov ponekod v navadi, so redi iz njega napravili pravilo. Normirali so, koliko časa mora ostati žetev na njivi, urejali postopek v zvezi z jemanjem desetine, pa tudi tehniko *štetja*. Kranjski red je razločeval:

kopa (mandel, zählschober) po 60 snopov
 razstavka (heufel) po 10 snopov
 kopica (schober sploh) brez natančnejše oznake

Slovenskih besed red ne navaja, a jih ni bilo težko dognati, ker se to razločevanje ujema s podatki po Wolf-Cigaletovem besednjaku, ki za »schober« navaja med drugim pomene:

ein haufe von 10 garben — stavek, razstavka
 ein haufe von mehreren garben — kopica
 ein haufe von 60 garben — kopa.

Za mandel navaja pomene: 15 (tudi le 10 in še celo le 5) snopov, razstava, razstavka, babica, stavek.

Ceprav je vsakdanji govor poznal bogatejšo razvejitev besed in pomenov, ni težko spoznati v podatkih besednjaka enake pojme, ki so jih poznali kranjski desetinski predpisi iz XVI. stoletja. Štajerski red je bil pri opredeljevanju kop in razstavk manj določen.

Pretirano bi bilo trditi, da je treba pojme in šteвне sisteme kop, kopic in razstavk v celoti izvajati iz kranjskega desetinskega reda ali iz desetinskih sistemov sploh. Močna povezava med števnimi sistemi in desetino pa je vendarle gotova, saj je bila ravno desetina glavni razlog, da so snope sploh šteli. Sam pridelek je mogel kmet za svoje potrebe bolje izmeriti pozneje, po mlačvi. Desetinski sistem je dajal desetinskemu gospodu z zlaganjem po štetih kupih pripomoček za ugotavljanje desetinske osnove in je gotovo vplival, da so se določeni tipi zlaganja bolj razširili. Tako so načini zlaganja snopov, kakršni so v rabi deloma še danes, nastajali v precejšnji meri v zvezi z desetinskimi sistemi, če ne pod njihovim neposrednim vplivom.

Način zlaganja in štetja, kakršnega so določali desetinski predpisi, pa je imel tudi sicer precejšnje posledice. Predvsem je vplival tudi na delovni postopek. Kjer ni bilo ostrvi, je moral kmet zlagati žito dvakrat: prvič na njivi v kope ali razstavke za štetje, in drugič po odvozu z njive pod streho ali drugače za sušenje. V primeri s prejšnjo navado, da je žito takoj odpeljal in takoj zložil za sušenje, je dvakratno zlaganje pomenilo povečano delo, ne da bi bil zato pridelek kakor koli izboljšan. Nasprotno, žito začasno zloženo na njivi, v razstavkah po 10 ali v kopah po 60 snopov, ki je čakalo na prevzem po desetinskem gospodu, je bilo manj zavarovano pred močo kot žito zloženo v velike kope ali ostrvi ali pod streho.

Morda je prav ta slabost desetinskih predpisov, ki so terjali več nekoristnega dela in povečevali nevarnost okvare, vplivala, da se je bolj razširil kozolec, ki je imel več prednosti: omogočal je takojšen odvoz z njive pod streho in s tem začetek strniščne paše, dajal pa še vedno dovolj možnosti za štetje snopov in odvzem desetine, seveda le tedaj,

če so bile vse njive enega kmeta pod istim desetinskim gospodom. Posebno odkar se je uveljavljalo pravilo, da se pripadnost desetine presoja po tem, od kod je »izšel mož ali plug«, je desetina enega kmeta praktično skoraj vedno pripadala le enemu gospodu in je bilo moč jemati desetino iz kozolca. Značilno je, da kranjski desetinski red, ki omenja ostrvi, kozolca ne omenja, in še manj seveda štajerski, ki pozna le skedenj in streho. Ali ne bi bilo verjetno, da so slabosti štetja desetine na njivi, kakršno so določali desetinski redi, v nekaterih krajih pospeševale razširjenje kozolcev?

Dosti manj nam o poljedelstvu povedo podatki, ki govore o pavšalirani desetini, to je o desetini v stalni množini *zrnja*, ki pa je bila razmeroma redka. V primeri s posledicami, ki jih je imela šteta desetina, lahko presodimo tudi gospodarske posledice desetine v zrnju. Ker je moral kmet oddati pavšalirano desetino ne glede na množino pridelka, je imel izbiro, ali bo ustrezno vrsto žita sam prideloval ali jo za oddajo desetine kupoval. Ni pa imel možnosti, da si z manjšim pridelkom ene vrste in z večjim pridelkom neobremenjene vrste zmanjša desetino. Prav tako je pavšalirana desetina v zrnju manj vplivala na postopek spravljavanja pridelkov. Še bolj velja vse to za desetino, ki je bila spremenjena v stalno *denarno* dajatev.

Podatki o *vinški* in *mali* desetini, to je desetini od mladičev malih živali, so v primeri s podatki o žitni desetini z gledišča agrarne tehnike mnogo skromnejši.

*

Naši podatki se začenjajo nekako pri splošni vključitvi ajde v natriletno kolobarjenje s praho. Odtlej kakih 200 let ni bilo bistvenih agrarnotehničnih novosti, ker so nekatere nove kulture napredovale kljub vsemu še zelo počasi. Vendar smo mogli ugotoviti, da le ni bilo popolne stagnacije niti pri kulturah, ki jih je poznal že srednji vek. Razvoj desetinskih sistemov kaže, da so nastajali vedno novi položaji, ki jim stari običaji niso bili kos, in sami desetinski sistemi so s svojimi predpisi izzivali različne reakcije gospodarskega življenja. Veljavnost naših podatkov pojezuje na pragu XVIII. stoletja, ko so začele nastopati tako bistvene novosti v agrarni tehniki, da nekateri označujejo te spremembe kot agrarno revolucijo. Kar etnograf ugotavlja na terenu za polpreteklo dobo, je že močno preoblikovano po teh vplivih. Z obravnavo desetinskih redov pa smo dobili tudi nekaj posebej za naše kraje veljavnih napotkov za spoznavanje starejših razmer, kakršne so v nekaterih krajih zapustile očitne sledove, če ne sicer, pa vsaj v zlaganju snopov. Kar smo mogli tu navesti, ima nujno le zelo posplošene oblike, saj smo črpali največ iz pravnih norm z deželno veljavo. Urbarialni, računski in podobni podatki na eni strani in pozorno terensko delo na drugi bi mogli v prihodnje dati dosti konkretnjša dognanja. Pri tem delu bo komaj mogoče ločiti etnografa od agrarnega zgodovinarja.

Dodatek

Izvillečki iz desetinskih predpisov po dveh rokopisnih zbirkah, uvezanih v knjigo II 6509/6510 knjižnice Narodnega muzeja v Ljubljani.

Glavni del, nekako prva polovica knjige vsebuje tiskani kranjski deželni ročin iz 1598, ki mu je spredaj uvezano rokopisno kazalo. V drugi polovici so zbrani v več legah papirja različni drugi pravni teksti, najprej tisk reformirane ljubljanskega sodnega reda (besedilo iz 1586, tisk iz 1666), nato pa rokopisni prepisi: traktat vladnega kancelarja Bernarda Walterja o odvetništvih — Vogteien, desetinske zadeve (izvillečki št. 14, 19, 10, 12, 15, 9), takrat o odpraviščinah vdov plemiškega stanu v Avstriji pod Anižo; pouk o tem, kaj pripada vdovcu iz zapuščine njegove žene; Ferdinandov mandat o revizijah in restituciji v pravih (1623); Ferdinandova resolucija o valorizaciji dolgov po dolgem denarju (1623); desetinske zadeve (izvillečki št. 11, 9, 3, 2, 1, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 10, 13, 16, 17, 18); služinčad v Avstriji nad Anižo, generale Rudolfa II (1581); generale Leopolda I. za Avstrijo nad Anižo o novih krčmah (1662); mandat o razpolaganju s cerkvenim premoženjem (1534, 1552, 1563, 1575); sodno uvažanje v posest (1643); obrazci za advokatske izjave v pravih.

Naslednji izvillečki obsegajo samo besedila o desetinah. Niso sestavljeni kot regesti, ker upoštevajo le vsebinsko plat, ne pa formalnih podrobnosti (npr. podatkov o udeleženih osebah). Razporejeni so po kronološkem redu.

1. 1497, dec. 11. (insert v 3). Deželni upravitelj Ulrik Paradeiser izdaja sodno dokazilo o obči sodbi plemiškega sodišča Kranjske: Kdor je od nekaj dolžan dajati žito desetino v pavšalirani množini (sackzehent) in ne po štetju, jo mora oddajati ne glede na to, ali je bila letina dobra ali ne; desetinski gospod sme sam izvajati izvršbo za svoj zahtevek, ne da bi moral kmeta tožiti pred njegovim gospodom ali kjer koli. Glavni prejemnik pisma je Jörg Lamberger.

2. 1505, jun. 30. (insert v 3). Pavel Rasp, deželni upravitelj izdaja sodno dokazilo o obči sodbi deželanov Kranjske: desetini je podvrženo vse, kar se seje in s srpom žanje, mali desetini pa panji, jagnjeta, kozice in kozličji ter prašički. Če se štetje ne izide na desetine, se preostanek šteje v naslednjem letu. Desetinski gospod lahko sam izvaja izvršbo kjer koli, ne da bi moral kmeta prej tožiti pred njegovim gospodom ali drugje. Glavni prejemnik pisma je zopet Jörg Lamberger.

3. 1521, jun. 17. Deželni upravitelj Jurij Gall izdaja sodno dokazilo o naslednjem: Viljem Rasp se je pritožil, da mu Fabjan Zelavec (Schellawez) in Fabjan Volar iz šenčurske fare nočeta dajati desetine od tega, kar na strnišču pridelujeta naspol (auff's halbe nachpauen), češ da dajeta desetino že od prvega posevka — pšenice, rži in drugega žita — in da zato nista dolžna dajati desetine od tega, kar tisto leto še pridelata na isti zemlji — tj. od ajde ali drugega. Tudi nočeta dajati desetine od žita, ki ga s plugom pridelujeta na gmajni. Drugi dajejo desetino tudi od ajde in sploh od vsega, kar se s plugom orje in s srpom žanje in tudi onadva sta jo še pred malo leti dajala. Toda po kmečkem puntu in ko sta Erazem Scheyerer, šenčurski župnik, in njegov vikar Venčič pridigala o desetini, sporne desetine ne dajeta več in zdaj se začenjajo upirati tudi sosedje. Na povabilo pred dvorno večo se Fabjana nista zglasila; prebrani sta bili pismi pod 2 in 1, nakar je dvorna veča odločila: desetinski gospod si lahko pomaga po teh dveh pismih.

Pripomba: Vabilo obeh kmetov kot tožencev pred dvorno pravdo bi morda kazalo na to, da sta bila svobodnika ali koseza. Vsa tri pisma nazorno kažejo, kako si je deželno plemstvo s svojo sodno avtonomijo širilo in utrjevalo pravice z lastnimi sklepi.

4. 1551, jul. 5. Deželni upravitelj Andrej Lamberg izdaja Jakobu Lambergu sodno dokazilo o izreku (deželne) pravde, ki je razpravljala o Jakobovi pritožbi proti imenoma navedenim desetinskim podložnikom na 23 hubah na Dovjem (? Lengfeldt). Ti so se upirali dajanju desetine od novih brazd (von neuen fuhren...), ki jih zaoorjejo na zemljiščih, ki spadajo k hubam. Gospodje in deželani na pravdi so sklenili, da je treba dajati desetino od vsega, kar se s plugom orje in s srpom žanje, bodisi da gre za nove ali za stare brazde, tudi če so nove brazde zaorane na svetu grunta. Tudi male desetinske pravice naj dajejo, zlasti od panjev, drobnice (kütz) in prašičkov. Desetinski gospod ima sam pravico do izvršbe.

5. 1555, dec. 16. Vicedom kranjski Wolf Lamberg odloča v nesporazumu med senožeškim oskrbnikom in postojnskim glavarjem o tem, komu gre desetina od krčevin na gmajni — gospodu deželskega sodišča, v katerem leži gmajna, ali gospodu kmetije. Zato da kmetje ne bi pridelovali žita na gmajni in puščali kmetije pod travo, naj dajejo desetino od gmajne istemu gospodu kot desetino od kmetije.

6. 1558, sept. 19. Odločba vicedomskega sodišča na Kranjskem v sporu med Jakobom Raunachom in postojnskim glavarjem: Desetina od pridelkov na gmajni ali na rovtih pripada desetinskemu gospodu kmetije, od katere je izšla obdelava. Zemljiški gospod gmajne ali rovtja pa lahko na tako zemljo naloži redne dajatve. — Prepis odločbe je bil na njegovo željo izročen stiškem opatu 28. 7. 1559.

7. 1545, apr. 9. Ulrik Črnomaljski, deželni upravitelj Kranjske, izdaja sodno dokazilno pismo o izreku sodišča (deželne pravde?): Hans Paradeiser je tožil Jurija Lamberga, češ da je ta rubil tožnikove podložnike v Bistrici (Feistriz hinter Guettenweg) vsakega za 1 piščanca in 1 čehuljo prediva iz naslova desetine. Navzoči deželani so pritrdili tožencu, da ima vsak desetinski gospod pravico do desetine od vsega žita in lanu in od mladičev, najsi bodo piščanci, jagnjeta, prašički, panji ali drugo in da za svoje zahtevke lahko sam izvaja izvršbo.

8. 1548, jan. 9. Viljem Rasp kot sodnik ad hoc na dvorni večji (Kranjske) izdaja sodno dokazilno pismo v sporu med deželnim upraviteljem Jakobom Lambergom in župnikom na Dovjem. Lamberg je že prej dosegel na dvorni in deželni pravdi rzsodbo, da mu pripadata dva dela desetine mladičev pri podružnikih (untersassen, v tej zvezi morda: prebivalci) v desetinskem območju Dovjega in je bilo župniku zarubljenih nekaj kopic (schöber) ajde, nekaj živine in drugo; proti temu je župnik uporabil silo. Poravnava: tožnikov delež se priznava, a zaostankom se odpove. Župnik je kaznovan s petimi dnevi zavora na deželnem glavarstvu.

9. 1551, jun. 5. Ferdinandov desetinski red za Kranjsko. V oddajanju desetine od težkega in lahkega žita se dogajajo nerednosti: snope za desetino napravljajo kmetje majhne in iz slabega žita, jih ne oddajajo v celem številu, jih puščajo križem ležati po njivah in mešajo desetini podvrženo žetev med drugo, tako da ni moč presoditi, ali je bila desetina prav puščena. Žito, pridelano na gmajni, žanjejo ponoči pri luninem svitu in ga odvažajo, od njega včasih sploh ne dajejo desetine ali pa puščajo kot desetino žito, ki ga je živina prej pohodila. Za oddajanje take desetine ima kar vsaka dolina ali okoliš svoj posebni red, ki je večidel v nasprotju s starimi običaji. Zato deželni knez odpravlja vse stare običaje in določa za Kranjsko s pridruženimi gospostvi: desetinski podložniki morajo po žetvi pustiti težko in lahko žito 24 ur na tisti nji, na kateri je bilo požeto. Žetev vsakega dne naj se zloži v kope (mandel, zähl-schober) po 60 snopov. Če njiva ni dovolj velika, da bi se kot desetina jemala vsaka deseta kopa, naj zlože razstavke (hetüfel) po 10 enakih snopov, da bi se kot desetina jemal vsak deseti snop z razstavka (mandel). Če desetinski gospod

ali njegov zastopnik v 24 urah ne prevzame desetine, lahko kmet svoj pridelek odpelje, na njivi pa pusti deseto kopo, razstavko ali snop, toda ne najslabše, temveč kakor nanese štetje, in tudi ne razmetano. — Kjer pa je bil doslej običaj, da se žito na njivah, na katerih je zrastle, takoj zloži v kope (schober), naj pri tem ostane. Vendar naj se desetina zloži zraven pri teh velikih kopah (schober) ali ostrvih (ostellen), v redu in pravično. Če upravičenec ne pride po desetino v 24 urah in je preostali pridelek že odpeljan, desetinski pridelek pa še ni uničen od živine in dežja, in upravičenec meni, da mu desetina ni bila pravilno puščena, naj velja stari običaj. Prešteje naj odneseno in v kope (schober) zloženo žito. Če ni imel prav, mu zapade desetina v korist kmeta. Če pa je imel prav, vzame kmetu žito in mu pusti samo desetino. — Če je kmet pustil desetinskemu gospodu po 24 urah le slabo žito, ga sme gospod zamenjati, vendar ne da bi kmetovo žito razmetaval. — Če bi kmet odpeljal žito pred potekom 24 ur, ko gospod še ni prišel po desetino, mu zapade ves pridelek z desetino vred. — Če kmet zaradi pomanjkanja prosi, naj gospod takoj pride po desetino, ta ne sme odreči, kmet pa sme odpeljati žito šele potem, ko je bila desetina prevzeta, prej le, če je gospod dovolil. Ta desetinski red ni zadeval pavšalirane desetine (sackzehent).

10. okrog 1570, dec. 18. Generale nadvojvode Karla za Kranjsko. V gmajnah deželnoknežjih deželskih sodišč, posebno starogradskega (kamniškega), smleškega in kranjskega krčijo in ograjujejo deželnoknežji in drugi podložniki, podružniki in kajžarji brez vednosti in dovoljenja zastavnega in sodnega gospoda njive, travnike, vrtove in drugo, ne da bi od tega dajali dajatve. Dajejo si krčevine drug drugemu v zakup in si jih prodajajo. Tudi posamezni deželani si tako povečujejo svoje marofe. Nadvojvoda naroča popis takih zemljišč po posebnih komisarijih, ker tega ne namerava dopuščati in priznava le pravice do paše in drvarjenja. Kdor je napravil tako zemljišče, naj ga v teku ene kvatre prijavi in se sporazume z gospodom o plačilu dajatev; tudi desetina pripada zastavnemu in sodnemu gospodu. Če v teku ene kvatre ni sporazuma glede dajatev, naj imetniki gospodstev razdenejo zemljišče zopet v gmajno.

Pripomba. Oba prepisa v zbirki imata letnico 1561, ko nadvojvoda Karel še ni vladal. Generale je nastal med 1564 in 1590, najbolj verjetno tedaj, ko je bila okrog 1570 v teku velika reformacija urbarjev.

11. 1573, marec 27. Karlov desetinski red za Kranjsko. Ujema se dobesedno s Ferdinandovim (pod št. 9), le prepisa se razločujeta po tem, da so v enem kot v drugem izpuščene pomotoma nekatere vrstice, ki pa so s primerjavo obeh besedil v povzetku pod št. 9 smiselno rekonstruirane.

12. okrog 1574. Dodatni člen postojnskega in premskega urbarja: čeprav velja po kranjskem desetinskem redu, da se daje desetina od vsega žita, ki se s plugom orje in s srpom žanje, so desetinski podložniki na Pivki, pri Hrenovici in v okolici Postojne doslej dajali desetino le od pšenice, rži in jagnjet, od ječmena, prosa, ajde in boba (pannen) pa je svojevoljno niso dajali. Ker so to imenitniki gospodstva nekaj časa trpeli, trdijo kmetje, da gre za star običaj, in ga izkoriščajo s tem, da sejejo več ječmena in ajde kot drugega žita. To se odpravlja in določa: imetniki gospodstva naj jemljejo desetino ne le od pšenice, rži in ovs, temveč tudi od ječmena, boba (! pann) in ajde snopoma, od prosa pa — kjer doslej ni bilo podvrženo desetini — v zrnih, in sicer od cele hube dva ražena korca (gortsch); kdor je že prej dajal letno pavšalirano desetino (sackzehent) od prosa, naj pri tem (to je pri stari množini, S.V.) ostane.

Pripomba. To urbarsko določilo je bilo vneseno v zbirko očitno kot dokaz splošne veljavnosti kranjskega desetinskega reda. Ker se tu načeloma omejujem samo na podatke iz zbirke, se ne spuščam podrobneje v to določilo in v druga sorodna urbarska določila, ki bi jih bilo treba zbrati posebej, neposredno iz originalnih virov.

13. 1602, avg. 1. Ferdinandov patent podložnikom belopeškega gospostva. Čeprav je treba po kranjskem desetinskem redu dajati desetino od vsega žita, ki se s srpom žanje, trdijo posebno podložniki v Koprivniku (? Hohental), Gozdu in Srednjem vrhu, da niso dolžni dajati desetine. Ker je to v škodo njegovemu komornemu premoženju, naroča dajati desetino od rovtov in od navedenih krajev, kar velja tudi za požganice (prandtern) in laze (neübrichen) in za desetino mladičev. Če bi se kdo upiral izvršbi, bo kaznovan na telesu in premoženju.

14. 1605, marec 10. Ferdinandov desetinski red za Štajersko. Doslej v deželi ni bilo pravega desetinskega reda, temveč so veljali običaji in so pri vinski in žitni desetini nastajale nejasnosti in spori v škodo desetinskih gospodov in kmetov. V sporazumu s stanovni določa: Desetinski red ne velja za zemljišča, ki so bila doslej prosta desetine ali na katerih je lastnik obenem desetinski gospod. — Funtne hube in k hubi spadajoči vinogradi naj uživajo oprostitve, ki so jih od nekdaj imeli. — Desetina naj se po vsej deželi pobira od poletne ali deželne pšenice (somer- oder landsweizen), rži (khorn), ječmena in ovsu, pa tudi sploh od ozimnega posevka. Od poletnega posevka je bil namreč kmet doslej oproščen desetine, od ozimnega pa ne, in če bi pri tem ostalo, bi kmetje v škodo desetinskih gospodov skrbeli bolj za poletno kot za ozimno setev. — Kjer se je doslej dajala desetina tudi od pridelkov za kuhanje, kot od boba (ponnen), graha (arbeysen), leče, bara (phench, morda pa fenchel — sladki janež?), zelja in repe, se desetine ne daje, razen če se je doslej brez ugovora dajala. — Ponekod je doslej, glede krčevin, požganic in rovtov veljalo, da se od njih prva tri leta desetine ne daje. To je povzročilo, da so mnoge gozdove opustošili, njive pa so ostale neobdelane. Zato naj se kmetom, njihovim sinovom, gostačem in najemnikom naprava novih, najbrž začasnih (von jahr zu jahr) rovtov prepove, sicer pa naj nastopi desetinska dolžnost samega kmeta že v drugem letu, drugih pa že v prvem. — Od stalnih njiv, napravljenih na tleh posekanih gozdov (ki pa so v bližini rudnikov prepovedane), gre desetina desetinskemu gospodu okoliša, lastnik pa lahko naloži kmetu večje dajatve ali jemlje — po odtegnitvi desetine — deveti snop. — Po žetvi naj kmet zloži snope v številne kope (zahlshöber) po nekem številu in ne kar na kupe. To naj sporoči desetinskemu gospodu ali, če je teh več, tistemu, ki ima največji delež, da si desetino takoj odšteje in ne zadržuje kmeta, ki je ob žetvi kar najbolj potreben kruha. — Tri dni po žetvi mora vse žito ostati na njivi; če medtem desetina ni prevzeta, kmet lahko svoje žito odpelje, desetino pa pusti in dva dni varuje. Dlje je ni dolžan varovati, vendar — če je njiva ograjena — tudi ne sme odpreti ograd in ne pognati na strnišče živine. Če je sila, lahko desetinski gospod dovoli, da kmet odpelje žito tudi pred potekom treh dni. — Če je doslej veljala dolžnost dovažanja desetine na dom, ostane v veljavi, razen če sam gospod hoče drugače. — Za pavšalirano (sack-) in zakupno desetino (bestandt zechendt) velja predvsem pogodba. Če je ni, je dana možnost, da se s privolitvijo obeh strani plača desetina za težka žita v denarju. — Zemljišča hub, spremenjena v vinograde, so podvržena pravdi (zünsmass) in ker so zato obdavčena, naj kot po starem ostanejo prosta desetine, prav tako tudi gorsko-pravni vinogradi. — Brez pravilne prijave desetine ne sme nihče odvažati ne žita ne mošta. Kdor pridelek utaji, mora dati dvojno desetino. Desetinski gospod lahko pri težkih žitih izvede štetje v skednju (? stadl) ali pod streho, toda če se izkaže, da je kmeta po krivem sumničil, mu desetina zapade. Pač pa naj bo gospodu prosto, da izmeri startine in vinske sode, ki se ne izdelujejo povsod po deželi v isti velikosti. — Če desetina ni bila v redu oddana, sme desetinski gospod v naslednjem letu ali ko je zemljišče posejano, po vnaprejšnjem mirnem pozivu izvajati izvršbo na kateri koli žetvi in, če posevka ni dovolj, na živini.

Pripomba: Ta desetinski red je izšel tudi v tisku.

15. 1674, okt. 7. Cesarjeva resolucija v sporu med podložniki v Konju in Vačah (? Khonnsschach, Watsch) in tovariši na eni strani in grofom Ferdinandom Portia na drugi zaradi desetine od ječmena, prosa in ajde. Ugovori podložnikov niso utemeljeni in gospodov zahtevek se ujema z deželno knežjimi generali. Podložniki bodo ob nadaljnjem upiranju kaznovani z zaporom in drugače.

16. 1676, febr. 28. Cesarska rešitev spora med imetnikom kranjskega gradu Kislsteina Karlom Francom Barbo kot desetinskim gospodom v Šenčurju kot tožnikom in vlagalcem priziva na eni strani in šenčurskimi desetinskimi podložniki kot toženci in vlagalci priziva na drugi strani zaradi odklonjene desetine od detelje in travnikov: toženi desetinski podložniki so tožbe oproščeni.

17. 1685, jun. 15. Vmesna sodba kranjskega okrajnega sodišča o tožbi rektorja jezuitskega kolegija v Ljubljani kot imetnikom Pleterij proti knezu Auerspergu zaradi desetine od rovt in novin v žužemperški fari in deželskem sodišču: Auersperg naj dokaže, da so novine nastale na gozdnem ozemlju, ki je last žužemperškega gospostva in ki ga ono uživa. Tožnik je vložil apelacijo. (Nadaljevanje pod 18.)

18. 1687, avg. 25. Sklep graške vlade v gornji zadevi: tožbenemu zahtevku se ugoti.

19. (?). Traktat o desetini po deželnem običaju Avstrije pod Anizo. — Laiki so sposobni imeti desetine. Desetina na obdelanih zemljiščih lahko zastara. Od novin pripada desetina desetinskemu gospodu okoliša. Desetina se daje le od žita in vina, po krajevnem običaju pa tudi od drugih pridelkov (npr. zelja, žefrana). Desetina od živali (mala desetina) je v navadi le ponekod (od telet, jagnjet, gosi, piščancev, kozličev), vendar je običajno pavšalirana po običaju vasi. Stroškov obdelave ni moč odbiti. Desetinski zaostanki se drže zemljišča tudi ob spremembi obdelovalca. Od vrtov in stavbišč se po judikaturi vlade daje vinska desetina. Dovažanje desetine ni kmetova dolžnost, razen če je to krajeven običaj. Če se zemljišče spremeni iz vinograda v njivo ali narobe, se ustrezno spremeni tudi desetina; če pa sta v enem okolišu dva desetinska gospoda, eden za vino in drugi za žito, se ob navedeni spremembi kulture menja tudi desetinski gospod. — 22. 4. 1646 (!) je cesar iz Wormsa objavil generale za to deželo, naj se desetina ne pobira po starem, temveč po kopah (mandl) ali razstavkah (heuffel), kakor so pač navade pri žetvi. Če desetinski gospod zavlačuje prevzem desetine, lahko kmet svoj del pridelka odpelje in pusti na njivi desetino v kopah (mandl vnnd schöber) ali razstavkah (heuffel). — Vinska desetina naj se po cesarskem generalu 18. 5. 1546 (!) ne pobira po kleteh, temveč naj se mošt popiše po vinogradih. — Če je več soupravičenih desetinskih gospodov, kmet ni dolžan dajati male desetine po deležih, glede velike desetine pa so mnenja deljena. — V sporu za lastnino na desetini je pristojna deželna pravda, med prelati pa dvorna pravda pred vlado; v posestnih sporih »deželna oblast« ali vlada.

Pripomba. Sam datum traktata (1558) kakor tudi datuma obeh generalov so močno dvomljivi. Zelo dvomljiv je cesarski generale za Avstrijo pod Anizo leta 1546, ker je tedaj bil deželni knez kralj Ferdinand. Tako je zelo verjetno, da je treba vse datume popraviti na 17. stoletje. Za zdaj nimam pri roki gradiva, ki bi omogočalo natančnejšo datacijo. Ker pa navajamo glavne točke traktata samo zaradi popolnosti in primerjave, negotovost v datiranju ni bistvenega pomena za predmet te razprave.

Zusammenfassung

DIE LANDWIRTSCHAFT SLOWENIENS IM LICHTE EINIGER
ZEHENTVORSCHRIFTEN

Es handelt sich eher um eine Sondierung als um eine allgemeine Untersuchung des Gegenstandes. Die Ausführungen sind sowohl hinsichtlich der benutzten Quellen als auch des Zieles begrenzt. Es werden nur zwei, einem Druck der krainer Landhandfeste adligierte handschriftliche Sammlungen benutzt, in denen wohl auch die steirische, jedoch nicht die kärntner Zehentordnung vorkommen. Dafür sind aus Krain auch Judikate enthalten. Die zweite Begrenzung ist die schon im Titel angegebene — nicht eine Besprechung des Zehentwesens als solchen, sondern nur seiner agrarhistorisch-volkskundlichen Elemente ist beabsichtigt. Hierbei stehen zwei Fragen im Vordergrund: was kann man aus den Zehentvorschriften über die Landwirtschaft entnehmen und wie konnten sich diese Vorschriften auf die Landwirtschaft auswirken? Einige Resultate:

Obwohl in Krain um 1500 die Regel galt, dass dem grossen Zehent alles Getreide unterworfen sei, so mit dem pflug erbaut und mit der sichel geschnitten wirdet, wurde diese Regel seitens der Zehenthorden besonders im XVI. Jh. auf neuangelegten Äckern (Gereuten), von verhältnismässig neu eingeführten Arten (Heide) und besonders von der zweiten Ansaat der Heide nicht anerkannt. Solange die Frage tatsächlich strittig war, konnte die von den Holden behauptete Zehentfreiheit der entsprechenden Produkte zur Folge haben, dass weniger ertragreichen Gereuten seitens der Bauern mehr Aufmerksamkeit geschenkt wurde als den alten Hubgründen und dass sie auch die Brachheide gegenüber andern Getreidesorten bevorzugten. Besonders aber dürften oft Produkte bevorzugt worden sein, die von rechts wegen zweifellos zehentfrei waren, wie Hülsenfrüchte, Rüben und Kraut. In Steiermark war die Sommeransaat, darunter auch der Sommer- oder Landweizen bis zur Zehentordnung von 1605 zehentfrei. Um einer ungünstigen Auswirkung auf die Wintersaat vorzubeugen, wurde diese Freiheit abgeschafft. — Indirekt haben die Zehentsysteme auch auf die Nahrung Einfluß ausgeübt.

Einem kennzeichnenden Zug der damaligen Landwirtschaft begegnen wir in der steirischen Zehentordnung, derzufolge, Acker die zur Geilung brach lagen, keinem Heuzehent unterworfen waren.

Besonders aufschlussreich sind die Angaben über die Fechsung und Einbringung des Getreides, die mit der Bemessung des Garbenzehents eng verbunden waren. Die Acker auf der Gemein, deren Getreidezehent zumindest strittig war, wurden bei Mondlicht geschnitten und der in neuerer Zeit einigerorts bekannte nächtliche Schnitt der Heide dürfte auf die selben Ursachen zurückzuführen sein. — In Krain war an einigen Orten schon vor 1551 die Trocknung des Getreides auf dem Acker selbst in »Ostellen« (slow. ostrovi) üblich. Es handelt sich m. E. meist um Orte, die über genügendes Weideland verfügten, um nicht auf sofortige Weide auf dem Stoppelfeld angewiesen zu sein. Hier wurden keine grösseren Veränderungen vorgeschrieben. Anders dort, wo der Bauer die Ernte sofort nach dem Schnitt nach Hause geführt und nur den Zehent am Felde liegen gelassen hatte, um später die Zäune zu öffnen und das Vieh ins Feld zu treiben. Um eine Kontrolle zu ermöglichen, wurde bestimmt, dass die ganze Ernte in Krain einen Tag, in Steiermark drei Tage auf dem Acker geschobert stehen zu lassen war. In Krain war die Grösse der Zählshober oder Mandel (60 Garben) und der Heufel (10 Garben) vorgeschrieben, wobei vielleicht schon bestehende Begriffe berücksichtigt wurden. Dieses Zählssystem, das übrigens nicht ausschliesslich in Krain verbreitet war, findet seinen Ausdruck im slowenischen Wortschatz und den betreffenden Begriffen noch in

neuerer Zeit. Die Pflicht des Bauern, das Getreide zuerst auf dem Felde zur Zählung zu schobern — worauf es in kleinen Schobern schlecht vor dem Regen geschützt war — um die Garben erst nachher zum Trocknen nochmals zu schlichten, war offensichtlich unökonomisch. Sie dürfte daher auch zur Verbreitung der Harfe beigetragen haben, die übrigens in den Zehentvorschriften keine Erwähnung findet, obwohl sie in den meisten Fällen für die Abzählung des Zehents geeignet gewesen wäre.